

1960-1980 DÖNEMİ TARİH DERS KİTAPLARINDAKİ KADIN PORTRERLERİ

PORTRAITS OF WOMEN IN HISTORY TEXTBOOKS IN THE 1960-1980 PERIOD

DUYGU YILMAZ*

ÖZ

Lise tarih ders kitapları, gençlerin geçmişi anlamalarına ve yorumlamalarına yardımcı olan önemli kaynaklardır. Öğrencilere geçmişteki olayları, süreçleri ve toplumları anlamaları için temel bilgiler sunan bu kitaplar, tarih boyunca yaşanan olayların nedenlerini, sonuçlarını ve etkilerini öğrencilere aktararak onlara olayları tarihi bir perspektiften değerlendirme yeteneği kazandırır. Ayrıca, tarih ders kitapları, öğrencilerin kültürel miraslarını keşfetmelerine, farklı medeniyetlerin ve toplulukların yaşam tarzlarını anlamalarına ve tarihi süreçlerin günümüz dünyasındaki yansımalarını değerlendirmelerine olanak tanır. Lise tarih ders kitaplarında yapılan incelemelerin, kadınların tarihsel süreçler içindeki rolünü ve temsillerini de kapsamı önemlidir, çünkü bu şekilde öğrencilerin tarihî olayları daha kapsamlı bir perspektiften değerlendirmeleri ve cinsiyet eşitliği konusunda bilinçlenmeleri sağlanabilir. "1960-1980 Dönemi Tarih Ders Kitaplarındaki Kadın Portreleri" başlıklı bu çalışma kapsamında, 1960-1980 yılları arasında kullanılan Lise I, II ve III. sınıf tarih ders kitaplarında kadın betimlemeleri incelenmiştir. Söz konusu ders kitapları, Antik Çağ'dan 20. yüzyıla kadar geçen süre içerisinde kurulan medeniyetlerin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini işlemektedir. Kitaplarda Osmanlı Devleti ile Avrupa ve Amerika'da gelişen olaylar ayrı ayrı ünitelerde ele alınmıştır. Kadın figürü ise genel olarak mitoloji, sosyal hayat, eğitim, toprak idaresi, kültürel yapı gibi temel konu başlıklarında geçmektedir. Çalışma sonucunda, altı lise tarih ders kitabı üzerinde, kadın görünümlerine ilişkin çıkarılan 10 ayrı tema (kadın kimliği) üzerinde toplamda 165 kodlama yapılmıştır. Bu kodlamaların sonuçları, ders kitaplarında kadına çok az yer verildiği ve kadın karakterlerin geçtiği yerlerde ise ikinci planda olduğu ve cinsiyet rolleriyle yer alan kadının çoğunlukla nesnel bir şekilde ele alındığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet Roller, Kadın Kimlikleri, Kadın Temsili, Tarih Ders Kitapları, Tarih Eğitimi.

ABSTRACT

High School history textbooks are important resources that help young people understand and interpret the past. These books, which provide students with basic information to understand past events, processes and societies, give students the ability to evaluate events from a historical perspective by conveying the causes, consequences and effects of events throughout history. In addition, history textbooks allow students to discover their cultural heritage, understand the lifestyles of different civilizations and communities, and evaluate the reflections of historical processes in today's world. It is important that the studies conducted in high school history textbooks include the role and representation of women in historical processes, because in this way, students can evaluate historical events from a more comprehensive perspective and become aware of gender equality. Within the scope of this study titled *Portraits of Women in History Textbooks in the 1960-1980 Period*, High School I, II and III used between 1960-1980. Depictions of women in 1st grade history textbooks were examined. The textbooks in question deal with the political, economic, social and cultural developments of the civilizations established from the Ancient Age to the 20th century. In the books, the events that took place in the Ottoman Empire, Europe and America are discussed in separate units. The female figure is generally mentioned in basic topics such as mythology, social life, education, land management and cultural structure. As a result of the study, a total of 165 codes were made on 10 separate themes related to female appearance (female identity) in six high school history textbooks. The results of these codings show that women are given very little space in the textbooks, and where female characters are mentioned, they are in the background and women in gender roles are mostly treated objectively.

Key Words: Gender Roles, Women's Identities, Representation of Women, History Textbooks, History Education.

Extended Abstract

History textbooks are the main sources that shape students historical awareness. The content of these books directly affects the quality of education. These studies help encourage critical thinking in history teaching. History textbooks can encourage social change by learning from the past. Studies help students understand current situations by revealing the historical roots of contemporary problems. Research on textbooks can pave the way for the development of resources. This allows history education to be updated and to meet modern needs. For these reasons, studies on history textbooks are not only an academic area of interest, but also of critical importance in terms of the development of the education system and social awareness. They also allow students to discover their cultural heritage, understand the lifestyles of different civilizations and communities, and evaluate the reflections of historical processes in today's world. In this context, it is important that the studies on high school history textbooks also cover the role and representation of women in historical processes. In this way, students can evaluate historical events from a more comprehensive perspective and become aware of gender equality.

In this study; Under the title of *Portraits of Women in History Textbooks in the 1960-1980 Period*, the depictions of women in the history textbooks for the first, second and third grades of high school used between 1960-1980 were examined. The textbooks in question deal with the political, economic, social and cultural developments of the civilizations established from the past to the recent past. The events that developed in the Ottoman Empire, Europe and America were addressed in separate units in the books. The female figure is generally mentioned under basic topics such as mythology, social life, education, land administration and cultural structure.

The study examining the depictions of women in the history textbooks of the first, second and third grades of high school was conducted with the qualitative research method and case study design. Six high school history textbooks were examined within the scope of the study. In the study focusing on the descriptions and identities related to women in the books in question; "Are there differences in terms of depictions of women between classes?" and "Which female identities are frequently found together?" were sought. The visual and textual data obtained were subjected to content analysis. In addition, the contexts regarding which topics women are discussed in the units and how women are expressed in these topics are explained.

10 separate themes regarding women's appearances were determined in the textbooks and a total of 165 codings were made. These themes include the depiction of women as mythological figures, their roles in social life, property rights, and their positions in the cultural structure. The results of the coding show that women are given very little space in the textbooks and that where female characters are mentioned, they are in the background. It also shows that women who are included with gender roles are mostly treated as objects. These findings reveal that history textbooks are inadequate in terms of gender equality. This situation may cause students to ignore the gender perspective when evaluating historical events and processes. Therefore, the findings obtained will help to review the content of today's history textbooks and to address the roles of women in historical processes more comprehensively. In this way, students can be enabled to evaluate historical events from a broader perspective and become aware of gender equality. In conclusion, the portrayals of women in high school history textbooks between 1960 and 1980 should be reviewed, deficiencies in terms of gender equality should be eliminated, and the roles of women in historical processes should be emphasized more.

Giriş

Çelik (2020) tarih ders kitaplarının tarih, tarih eğitimi ve eğitim tarihinin yanı sıra eğitim sosyolojisi, siyaset bilimi ve dilbilim açısından önemli bir araştırma alanı olduğunu belirtmektedir.¹ Ders kitapları, en temel manada, bilginin ve perspektiflerin sonraki nesillere aktarılmasında başat rol oynamaktadır. Diğer taraftan söz konusu materyaller, öğrenciye, ele alınan tarihsel olay ve olgular çerçevesinde anlatılan süreç hakkında değerlendirme yapabilme, kurulan neden-sonuç bağı ile analiz edebilme ve yaşadığı çevre ile geçmişi kıyaslama bakımından ise

¹ Hülya Çelik, "Tarih Ders Kitabı Araştırmalarına Kısa Bir Bakış", *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5/2, (2020), 565.

yorumlama gücü kazandırmaktadır. Hiç kuşkusuz, tarih ders kitapları öğrencinin ufkunun genişletmesi dolayısıyla da insani değerleri benimsetmesi bakımından önemli bir rol üstlenmektedir.²

Tarihteki kadının sonraki nesillere aktarılmasında temel materyal işlevi yürüten tarih ders kitapları, bu çalışmayla, içerik analizine tabi tutulmuş ve tarihteki kadının nasıl betimlendiği ya da öğrencilere hangi kimliklerle sunulduğu ortaya konulmuştur. Literatürde, ders kitaplarında kadın tarihi ya da toplumsal cinsiyet alanındaki çalışmaların artırılması gerektiği ve sonraki çalışmaların, önceki yılların tarih ders kitaplarındaki kadın tarihinin karşılaştırmalı analizi ve ders kitaplarında kadın görselleri üzerine gerçekleştirilebileceğini belirten birçok araştırma bulunmaktadır.³ Medeniyetlerin gelişmesinde kadınların da rolü olduğunu ortaya koymak kadın tarihi araştırmalarının temel amaçlarından birisidir ve kadını görünür kılmak üzere tarih yazımının güncellenmesi de bu sayede mümkün olmaktadır. Dolayısıyla bu ve benzeri çalışmalar, kuşkusuz kadın araştırmalarının aradığı bazı sorulara cevap verebilmektedir. Tarih ders kitapları ya da tarih eğitiminde kadının yerini sorgulayan bazı araştırmalara ilişkin özet tablo, yazar, incelenen doküman, yöntem, sonuç ayrımları halinde aşağıda yer almaktadır.

Tarih Ders Kitaplarında Kadın Araştırmaları

Yazarlar	İncelenen Doküman / Yöntem	Bulgu / Sonuç / Öneri
(Can S., 2009)	- Dönem MEB yazarları tarafından yazılan tarih ders kitapları, 2006 yılından bu yana geliştirilen tarih dersi öğretim programları - Doküman analizi / betimsel analiz, bağlama dayalı	- Tüm kitaplarda satır aralarında yer alan kadın isimlerinin “eşi”, “kızı” şeklinde olduğu, - Yer alan kadınların sadece mesleğinde ilkleri başarmış, başarılı, kahraman ve bir şekilde kamusal alanda görünür olan kadınların olduğu, - Sıradan kadınlara da yer verilmesi gerektiği, - Tarih öğretim programlarının siyasi tarih yanında ekonomi, kültür ve sosyal konuları da kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmesi gereği.
(Demircioğlu E., 2014)	- Ortaöğretim Tarih 10. Sınıf 2012 (Dördüncü Baskı) Ortaöğretim Tarih 11. Sınıf 2011 (İkinci Baskı) - Metin ve görsellerde sıklık analizi, eğitimcilerle mülakat ve anket	- Erkek temsili baskınlığı, - Rol ve statüde erkek baskınlığı, - Övücü erkek nitelermeleri sıradan kadın nitelermeleri, - Eğitmenlerde “toplumsal cinsiyet eğitimi” ihtiyacı.
(Köse M., 2016)	- Hatıratlar ve kadın hatıratları - Hatıratların tarih öğretiminde kullanılması, kadınlara ait hatıratların incelenmesi.	- Kadın hatıratlarının, özellikle Osmanlı'nın son dönemleri ve yeni Türkiye Devleti'nin ilk dönemleri hakkında detaylı bilgi verdiği, - Kadın hatıratlarının tarih müfredatları üzerinden kullanmasının doğru olacağı.
(Alpargu M., Çelik, H., 2016)	- Lise güncel Ortaöğretim Tarih 9, 10, 11; Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük ve Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi kitapları - İçerik analizi	- Bağımsız bir kadın tarihine yer verilmediği, - Kadınların erkeklerden çok daha az temsil edildiği, - Kadınların temsil edildiği en yaygın rolün, anne ve eş olduğu.
(Pamuk, A., & Muç, K. 2021)	2019-2020 dönemi, 9, 10, 11 ve 12. sınıf tarih ders kitapları, 11. sınıf seçmeli Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi, 12. sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük, 12. sınıf Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi seçmeli ders kitapları - Doküman incelemesi, eleştirel söylem analizi	- Kadınların cinsiyet rollerinin annelik, çocuk yetiştirme, dikiş nakış gibi geleneksel rollerle ilişkilendirildiği, - Tarih ders kitaplarının erkek egemen bir yapıda şekillenmiş ve bundan üretilen temel söylemin kadınların kamusal alanın değil, özel hayatın bir parçası olduğu, - Ders kitabı yazarlarına yönelik kılavuzlar hazırlanması gereği.

² Namık Çencen, “1933'ten Günümüze Lise Tarih Ders Kitaplarında Salgın Hastalıkların İşlenişine Genel Bir Bakış”, *Milli Eğitim Dergisi*, 49/1 (2020), 920-922.

³ Mehmet Alpargu ve Hülya Çelik, “Türkiye’de Güncel Tarih Ders Kitaplarında Kadın Tarihinin Yeri” *International Online Journal of Educational Sciences*, 8/2 (2016), 131.

(Akay Şahin, M., & Açıkalın, M., 2023)	• 2021-2022 eğitim-öğretim yılı ortaöğretim Tarih ve Sosyal Bilimler ders kitapları • Doküman analizi	• Ders kitaplarında yer alan kadın şahsiyetlerin erkek şahsiyetlere oranla oldukça az olduğu, kadın şahsiyetlerin yeterince temsil edilmediği • Erkek şahsiyetlerin kadın şahsiyetlere kıyasla çok çeşitli toplumsal rollerde ve mesleklerde sunulduğu • Kadın şahsiyetlerin bağımsız ve bireysel kadınlar olarak sunulması yerine genellikle bir erkeğin yakını olarak tanımlandıkları • Gelecekteki Tarih ve Sosyal Bilimler ders kitaplarında daha fazla kadın şahsiyete yer verilmesi konusundaki farkındalığın artırılmasının beklendiği.

Tabloda da görüldüğü üzere, çoğunlukla araştırma döneminin müfredat ya da kitapları üzerinden yürütülen çalışmalarda, sayfalar dolusu tarih kitaplarında kadına çok az yer verildiği, ikinci planda kalan kadınların eğitim materyallerinde daha çok cinsiyet rolleri ile yer aldığı, siyasi tarih konularının baskın olduğu, kültürel, ekonomik ve sosyal hayata yer verilmediği ya da çok az yer verildiği, öğretmenlerin “toplumsal cinsiyet farkındalığının” yetersizliği ile birlikte anlatımlarda da bu durumun meşrulaştırıldığı belirtilmektedir. Sonuçları itibarıyla uyum gösteren çalışmalarda hem müfredata hem de eğitim camiasındaki aktörlere ve birimlere yönelik önerilere yer verilmiştir.

Yöntem

Lise tarih ders kitaplarında, kadının betimlenmesi amacıyla ve nitel araştırma yaklaşımıyla yürütülen bu çalışmada; “kadının, kitaplarda hangi nitelermeler/ kimlikler ile yer aldığı”, “kitaplar ya da sınıflar arası betimsel farklılıklar olup olmadığı”, “hangi kadın kimliklerinin sıklıkla bir arada yer aldığı” sorularına cevaplar aranmıştır. Durum çalışması deseniyle yürütülen bu çalışmada, veriler içerik analizine tabi tutulmuştur.⁴ Doküman incelemelerinden elde edilen veriler yazılı, görsel, fiziki, birinci elden, ikinci elden vb. olabilir.⁵ Dolayısıyla bu çalışma için de lise ders kitaplarında geçen kadın vurgusu hem metinsel hem de görsel olarak taranmış, öncelikle hangi konu içinde kadının ele alındığına yönelik özet bir bağlam tanımı yapılmıştır. Ardından kadının bu bağlam içinde ne şekilde yer aldığı ifade edilerek bu yer alış, kadın kimliği ya da nitelermeleri üzerinden betimlenmiştir. Bağlama ilişkin açıklamalar kodlanmamış, yalnızca bağlamdan kopuk kodlama yapılmaması amacıyla yardımcı metin olarak kullanılmıştır. Kadın kimlikleri belirleme sürecine ilişkin bir örnek aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Örnek Çözümleme	
Konu (Bağlam)	Niyazi Akşit ve Emin Oktay tarafından yazılan 1981 tarihli Lise I tarih ders kitabının üçüncü ünitesinde Mezopotamya uygarlıkları hakkında bilgi verilmektedir. Bu uygarlıklardan birisi, Sümerliler tarafından kurulmuştur. M.Ö. 3000 yılından sonra bütün Ön-Asya'ya yayılmıştır. Kuruldukları tarihlerden itibaren her sitenin başlı başına bir devlet olduğu Sümerlilerde, siteler tanrı tarafından kurulmuş, kral anlamına gelen <i>Lugal</i> unvanlı kişiler devletin idaresini ele almışlardır.
Kadın Vurgusu	Kitapta kralın devleti idare ederken kraliçeye de söz hakkı tanıdığı ifade edilmektedir. Kraliçenin protokolde kraldan sonra geldiği de ayrıca ifade edilmiştir.
Betimleme	Bu ifadelerde yetki sahibi olan ve protokolde resmi yeri olan kraliçe kadın kimliği görülmektedir.

Yukarıda yer alan tablodaki örnekten de anlaşılacağı üzere, bu çalışmada, kadın figürünün tarihsel görünümünün ortaya çıkartılması yönünde bir amaçla hareket edilmemiştir. Bu çalışmanın amacı, kadın figürünün tarih ders kitaplarında ne şekilde tanımlandığının betimlenmesi üzerinedir. Daha özet bir ifadeyle, bu çalışmanın konusu, “tarihteki kadın” değil, “tarih ders kitaplarındaki kadındır”. Söz konusu betimleme ise “kraliçe”, “tanrıça” gibi kadın kimlik vurgularının belirlenmesi ile kadınıla ilişkilendirilen çeşitli karakteristiklere yönelik nitelermelere ışık tutulması bağlamında yürütülmüş ve elde edilen tüm temalar “Kadın Kimlikleri” başlığı

⁴ Ali Yıldırım- Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2004, 114

⁵ D. Scott- M. Morrison, *Key Ideas in Educational Research*, London: Continuum Press, 2005, s.125.

altında toplanmıştır. Tematik çözümleme amacındaki bu çalışmada, farklı derinlikteki manaların ortaya konulması amacıyla söylem analizi ya da ideoloji eleştirisi gibi yaklaşım ya da metotlar uygulanmamıştır.

Tarih ders kitaplarında kadın betimlemelerinin çoğunlukla son 20 yıllık döneme ilişkin olarak yapılmış olduğu ve önceki dönemlere ait çalışmalara rastlanılmadığı görülmüş bu sebeple bu çalışmada 1960-1980 yılları arasında liselerde okutulan altı genel tarih ders kitabı incelemeye alınmıştır. 1980 darbesiyle eğitim müfredatında kapsamlı değişikliklere gidildiği dikkate alındığında 1960-1980 döneminin ders kitapları tarihi açısından kendi içinde görece homojen bir dönem olarak ele alınabileceğinden⁶ 1980 sonrası ders kitaplarında genel olarak yapılmış kapsamlı değişikliklerin karşılaştırmalı ya da farklı yaklaşımlarla ele alınabilecek başkaca çalışmaların konusu olabileceği düşünüldüğünden bu çalışma, 1960-1980 dönemi ders kitaplarının incelenmesi ile sınırlandırılmıştır. 1960-1980 yılları arasında liseler için hazırlanan ders kitapları üzerinde yapılan ön inceleme sonrasında kitapların büyük oranda aynı içeriğe sahip olduğu görüldüğünden araştırma, Lise I, II ve III. sınıflara ait genel tarih ders kitaplarından ikişer örnek seçilerek yürütülmüştür. Bu çalışmada incelenen tarih ders kitaplarına ilişkin tablo aşağıda yer almaktadır.

İncelenen Ders Kitapları

SINIF	Lise I	Lise I	Lise II	Lise II	Lise III	Lise III
Yazar	Niyazi AKŞİT Emin OKTAY	Niyazi AKŞİT Emin OKTAY	Niyazi AKŞİT Emin OKTAY	Niyazi AKŞİT	Emin OKTAY	Yılmaz ÖZTUNA
Yayınevi	Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1963.	Remzi Kitabevi İstanbul 1981.	Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1963.	Remzi Kitabevi, İstanbul 1980.	Atlas Yayınevi, İstanbul 1971	Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, Ankara 1976

İncelemeye alınan ders kitaplarının çoğunluğunun basılı halde olduğu görülmüştür. Çözümleme sürecinin uygun nitel analiz programlarından yararlanarak yürütülebilmesi amacıyla bu biçimlerin çeşitli yöntemler denemek suretiyle kopyalanabilen/yapıştırılabilen biçime dönüştürülmesine çalışılmış ancak uygun bir dönüşüm elde edilememiştir. Bunun üzerine tarih ders kitaplarında kadın kavramına ilişkin bütünlüklü taramalar gerçekleştirilmiş ve her kadın ifadesi ya da görseline yönelik veriler başka bir belgeye aktarılmıştır. Oluşturulan bu belge üzerinden yürütülen analizde, metin ve görseller kadına ilişkin vurguları açısından yorumlanmış ve farklı kadın kimlikleri (kodlar) ortaya çıkartılmıştır. Kadın kimliklerine ilişkin kodlama süreci metinlerin aktarıldığı belge üzerinde MAXQDA programı desteği ile yürütülmüş, kadın kimliklerine ilişkin sıklık hesaplamaları yapılmıştır. Yürütülen geçerlilik ve güvenilirlik çalışması kapsamında kadın kimlik tanımlarının ayrık kod niteliği ile yürütülen kodlamaların doğruluğu sorgulanmıştır. Ön inceleme sonrası oluşturulan kodlar ve tanımları uzmanların da katkısıyla gözden geçirilmiş, bazı gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Tarih kitaplarında araştırmanın konusu (kadın) ile ilişkili metinlerin taşındığı belgede rastgele seçimler yapılarak iki alan uzmanından kodlama yönergesi doğrultusunda, seçilen metinler üzerinde, kodlama yapımları istenilmiştir. Alan uzmanlarının araştırmacı ile yeterli düzeyde (Kodlayıcılar arası uyum: % 87) uyum sağladığı görülmüştür. Creswell, iyi bir nitel güvenilirlik için kodlamanın tutarlılığının en az %80 oranında uyum içinde olmasını önermektedir.⁷ Bu doğrultuda kod yönergesinin ayrık ve tutarlı bir nitelikte olduğuna karar verilmiştir. Kitaplarda yer alan özel isimlerin çalışmaya bu orijinal halleriyle (yazım şekli değiştirilmeksizin/düzeltilmeksizin) aktarımı yapılmıştır.⁸

Bulgular

Farklı tarihlerde basılmış olan ders kitaplarında aynı konuların aynı ya da farklılaşan detaylarda tekrar ettiği gözlemlenmiştir. Tarama sonucunda, ders kitaplarında işaret edilen 10 farklı kadın kimliği üzerinden kodlama yapılmasına karar verilmiştir. Bu kimlikler tanımlarıyla birlikte aşağıdaki tabloda yer almaktadır

⁶ Mehmet Gündüz, *Türkiye'de Ders Kitabı Tarihi*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Yayınları, 2023, 238.

⁷ Creswell, John W, *Research Design: Quantitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*, SAGE Publications, 2014, 177.

⁸ Kitaplarda yer alan özel isimlerin çalışmaya da bu orijinal halleriyle (yazım şekli değiştirilmeksizin/düzeltilmeksizin) aktarımı yapılmıştır.

Kadın Kimliklerinin Tanımları

Kadın Kimlikleri	Tanım
Kutsal Kadın	Meryem Ana ya da kadın melek figürleri ve imaları ile kendisine tanrısal nitelik atfedilen, metinlerde tanrıça ifadesiyle yer alan kadınlar.
Güzel Kadın	Kadının estetiğine yönelik yapılan göndermeler.
Nesne Kadın	Başta görsel sanatlarda isimsiz olarak yalnızca kadını simgeleyen resim ve heykeller ile metinlerde edilgen ifadeler ile alınan, verilen, evlendirilen kadınlar vb.
Anne Kadın	Sıfatı ne olursa olsun aile içi roller ya da annelikten kaynaklanan tercihleri olan kadınlar.
Kraliçe Kadın	Ülkenin hükümdarı durumundaki kraliçe, çariçe ile kralın karısı durumunda olup kraliçe sıfatıyla metinlerde yer alan kadınlar.
Siyasete Nüfuz Eden Kadın	Çoğunlukla kraliçe olmayan ya da resmi bir yönetim sıfatına sahip olmamakla birlikte karara etki eden ya da siyaseti şekillendiren / şekillendirme çabasındaki kadınlar.
Saray Kadınları	Osmanlı Sarayında yaşayan cariye, haseki, prenses, valide sultan ve benzeri tüm kadınlar.
Eş Kadın	Evlenme / evlendirilme, eş olarak tanımlanma ya da eşe ait rollere vurgu yapılan ifadelerdeki kadınlar.
Karakteriyle Kadın	Kadınlara ilişkin tavır ve davranış nitelermeleri, hırs, ahlak, eğilim gibi karakter özelliği vurguları.
Hakkı Olan Kadın	Kadınların eğitim, çalışma hakkı ve süresi, miras, maddi imkân, kendisine ilişkin karar vermesi yönündeki vurgular

Yukarıdaki tabloda belirlenen kimlikler, yapılmış olan bu tanımları esas alarak, kitaplarda yer alan kadın içerikli metin bölümleri ve görsellerinin kodlanması işlemi gerçekleştirilmiştir. Birden fazla kadın kimliğine işaret eden ifadeler her işaret ettiği kimlik üzerinden kodlanmıştır. Buna ilişkin bir örnek aşağıda yer almaktadır

Yukarıdaki resim İtalyan ressam Sandro Botticelli tarafından 1482 yılında yapılmış olup sanatçının *Melekler* adını verdiği resimde, Meryem ve çocuklar tasvir edilmiştir. Daha önceki Meryem konulu resimlerden farklı olarak, kitapta bu resme ilişkin "Rönesans dönemi resimlerinde insan vücudunun güzelliği kadar duygu ve ifadelere de yer verilmiştir." cümlesi yer almıştır. Bu ifadeyle kadının kutsallığı yanında estetiğe de vurgu yapılmış olduğundan bu görsel ve ifadeye ilişkin olarak hem 'Kutsal Kadın' hem de 'Güzel Kadın' kimliğine kodlama

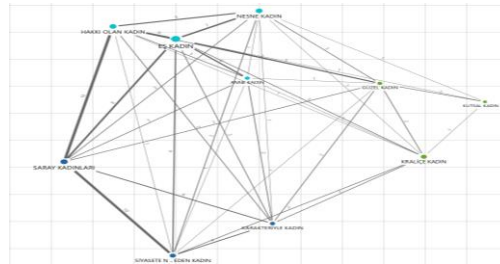
yapılmıştır.⁹ Gerçekleştirilen kodlamalar sonrasında lise sınıflarına göre oluşan kod sıklık dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Kadın Kimliklerinin Sınıflara Göre Dağılımı

S.N.	KİMLİKLER (Kodlar)	Lise I	Lise II	Lise III	Toplam
1	Eş Kadın	6	11	13	30
2	Saray Kadınları	5	0	17	22
3	Nesne Kadın	9	6	5	20
4	Hakkı Olan Kadın	2	5	13	20
5	Kraliçe Kadın	3	7	6	16
6	Siyasete Nüfuz Eden Kadın	5	2	9	16
7	Karakteriyle Kadın	3	3	6	12
8	Güzel Kadın	6	1	4	11
9	Anne Kadın	5	2	4	11
10	Kutsal Kadın	6	0	1	7
	TOPLAM	50	37	78	165

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere her ikisi bir lise sınıfına yönelik olarak hazırlanmış olan ve bu çalışmaya dâhil edilmiş olan altı ders kitabında, kadın kimliklerine ilişkin olarak 165 kodlama yapılmıştır. Kodlanan metin segmentleri 80 civarındadır. Bazı durumlarda, tek bir metin bölümüne ilişkin birden fazla kodlama da yapılabildiği dikkate alındığında, toplamda 580 sayfalık bir dokümanlar bütününde, kadın 80 kez geçmiştir. Tüm kodlamaların %44'ünü ilk üç kimlik olan "Eş Kadın", "Saray Kadınları" ve "Nesne Kadın" kimlikleri oluşturmaktadır. "Kutsal Kadın" ve "Kraliçe Kadın" gibi daha etkili ya da birincil düzeydeki kadın kimlikleri tüm kodlamaların yalnızca %14'üne denk gelmektedir. Yılmaz Öztuna tarafından hazırlanan 1976 basımlı *Lise III başlıklı* kitapta "Osmanlı Sarayı'nda Kadın" başlıklı okuma parçası ile tamamıyla kadına yönelik olarak yer alan metinler Lise III. Sınıf kitaplarındaki yüksek sıklığın öncelikli nedenidir. Karşı cins (erkek) görünümünün ne şekilde olduğu dikkate alınmaksızın bakıldığında, kadın imgesi, tarih ders kitaplarında çoğunlukla, baskın olmayan, ikinci planda kalmış, "erkeğin eşi", "cariye", "söz hakkı olmayan" cinsiyet rollerinde temsil edilmiştir. Kadın ifade ya da görsellerinin en çok yer alma durumuna göre sıralanışı Lise III (78), Lise I (50) ve Lise II (37)'dir. Lise III. Sınıf kitaplarında "Saray Kadınları", "Eş Kadın" ve "Hakkı Olan Kadın" kimlikleri öne çıkarken, Lise I. Sınıf kitaplarında daha dengeli bir dağılım olmakla birlikte "Nesne Kadın", "Eş Kadın" ve "Güzel Kadın" kimliklerinin öne çıktığı, Lise II. Sınıf kitaplarında ise "Eş Kadın", "Kraliçe Kadın" ve "Nesne Kadın" kimliklerinin öne çıktığı görülmektedir. Birden çok kodlamada en çok bir araya gelen kodlara yönelik ilişki grafiği ve tablo aşağıda görülmektedir.

Kod İlişki Grafiği

⁹ Niyazi Akşit-Emin Oktay, *Tarih I*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1963, 23.

Grafikte de görüldüğü üzere liselerde okutulan tarih ders kitaplarında “Saray Kadınları”, “Siyasete Nüfuz Eden Kadın”, “Hakkı Olan Kadın”, “Eş Kadın” ve “Nesne Kadın” kodları arasındaki ilişkileri gösteren bağlantılar daha belirgindir. Bu bağlamda bu kodlar arasında sık eşleşme olduğunu göstermektedir. Belli sayıda sıklıklar dikkate alınmak suretiyle bu grup içinde en çok eşleşen kodlara ilişkin tablo aşağıda yer almaktadır.

Kod ilişki Tablosu ¹⁰

Kodlar*	Eşleşen Kodlar**	Eşleşme Sıklığı
Saray Kadınları (39)	Siyasete Nüfuz Eden Kadın	10
	Hakkı Olan Kadın	10
	Eş Kadın	8
Eş Kadın (46)	Hakkı Olan Kadın	9

Tablodan da görüldüğü üzere özellikle “Saray Kadınları” ve “Siyasete Nüfuz Eden Kadın” kodlamaları sıklıkla eşleşmiştir. “Saray Kadınları” kimliğinin çoğunlukla “Siyasete Nüfuz Eden Kadın”, “Hakkı Olan Kadın” ve “Eş Kadın” kimlikleri ile sıklıkla eşleşmesi, “Saray Kadınları” kimliğinin görünümünü yansıtmaktadır. Saraydaki kadın ya eş olmuş ya da siyasete karışmıştır. Ders kitaplarında kadın, güç ve ihtişam ortamında hakkı takdir edilmiş ya da hakkının peşinde olarak betimlenmiştir. Aşağıda kadın kimliklerine karşılık gelen orijinal metin örnekleri yer almaktadır.

Lise Tarih Ders Kitaplarında “Eş Kadın”

Niyazi Akşit ve Emin Oktay tarafından yazılan *Lise I tarih* ders kitabında; Yunan dini hakkında bilgi verilirken destanların dini esasların oluşmasında büyük rolü olduğu belirtilmiştir. Kitaba göre dini konuların merkezinde tanrılar bulunmaktadır. Bu tanrıların bazıları kadın bazıları erkek olup tümü insanlar gibi şöyle tasvir edilmektedir: *Tanrılar ve tanrıçalar insanlar gibi yer, içer, evlenir, çocuk sahibi olurlar.* Kitapta evlenme/evlendirilme, eş olarak tanımlanma ya da eşe ait rollere vurgu yapılan ifadeler “Eş Kadın” olarak kodlanmıştır. Buna ilişkin örneklerden biri şöyledir: *Yunan toplumuna çeşitli hizmetler sunan ve halkın güvenliğinden sorumlu olan bu tanrıların başında Zeus bulunur. Zeus’un karısı olduğu belirtilen Hera ise kadınların koruyucusudur.* Hera Yunan kadınlarına evlenme ve doğum gibi konularda yardım etmektedir.¹¹ Antik Çağ hakkında yazılan bazı ders kitaplarında ve makalelerde özellikle Yunan ve Romalı kadınlar için Tanrıça, Eş ve Köle gibi sınıflandırmalar yapılmaktadır. Ayrıca Yunan mitlerinde kadınların betimlemesi kahramanlık niteliğine vurgu yapmaktadır.¹²

Fransız İhtilali’nin etkisiyle kurulan yeni düzende sadece siyasi değil, Avrupa toplumunun sosyal ve kültürel anlamda modernleşmesini sağlayacak birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerden biri Avrupa’nın bilimsel alanda ilerlemesidir. Kitapta yer alan aşağıdaki görselde Fransız bilim insanı Lavvazie suyun analizini yaparken eşiyile birlikte resmedilmiştir.¹³

¹⁰ * Kodlama sıklığı 30 ve üzeri olan

** Eşleşme sıklığı 8 ve üzeri olan

¹¹ Niyazi Akşit-Emin Oktay, *Lise I Tarih*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1981, 142, 167, 175.

¹² Christine Elizabeth Mills, *The Portrayal of Women in History Textbooks*, San Bernardino: California State University, 1994, 8-19.

¹³ Niyazi Akşit-Emin Oktay, *Tarih II*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1963, 87.

1971 basımlı *Lise-III* tarih ders kitabının “Reform” başlığı altında İngiltere Kralı VIII. Hanri’nin karısını boşayarak sevdiği kızla evlenmek için Papa’ya başvurması bilgisi verilmiştir. İngiliz kilisesinin başvuruyu reddetmesi sonucu Kral Hanri Anglikanizm mezhebinin doğmasına aracı olmuştur. Bu anlatımda kadın evlenme işinin bir parçası, diğer taraftan karşılığında yüksek bedel ödenebilecek düzeyde (ülkenin dininin değişmesi kertesinde) istenilen bir figür olarak yer almaktadır.¹⁴

Lise Tarih Ders Kitaplarında “Saray Kadınları”

Saray kadınları kimliği, Osmanlı Sarayında yaşayan kadınlara yönelik bilgilerin yer aldığı metinlerde sıklıkla öne çıkmıştır. Buna ilişkin örnekler aşağıda yer almaktadır.

- *Diğer dönemlerden farklı olarak Genç Osman, annesinin kendisine sunduğu cariyelerle evlenmeyip, Şeyh-ül İslam Esat Efendi’nin kızını nikâhla almıştır.*¹⁵
- *Tahta çıkan padişahın annesi hayatta ise derhal “valide-sultan” ilan edilir. Protokolde padişahın sonra ikinci gelir ve gerçek ana-imparatoriçedir. Padişahın eşleri birden fazla oldukları için imparatoriçe sayılmazlar. Bunlara önce “haseki” (birkaçına “haseki sultan), XVIII. asır başlarından itibaren “kadın efendi” denmiştir.*¹⁶
- *“Padişah zevcesi olmak üzere hazırlanan cariyeler, küçük çocukken Saray’a alınırdı. Kusursuz güzel olmaları şarttı. Derhal eğitim ve öğrenimlerine başlanır, İslâm dinini, saray geleneklerini, güzel konuşmasını öğrenirlerdi. İstidatlarına göre musiki, edebiyat, yabancı dil, raks, hattatlık, nakış öğrenenler de çoktu. Henüz padişah huzuruna çıkamayan eğitimini tamamlamamış cariyelere «acemi kız» denirdi. Padişahın böyle bir kızla ilgilenmesi, geleneklere aykırı sayılırdı. Fakat ilgilenenler çıkmıştır.”*¹⁷

Yılmaz Öztuna tarafından hazırlanan 1976 basımlı *Lise III* adlı kitapta “Osmanlı Sarayı’nda Kadın” başlıklı okuma parçası ile tamamıyla kadına yönelik olarak yer alan metinler Lise III. Sınıf kitaplarındaki yüksek sıklığın öncelikli nedenidir. Söz konusu metinde Osmanlı hanedanının kadın üyeleri hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Hatun, sultan, hanım sultan gibi sıfatlarla kayıtlara düşen Osmanlı kadınların eğitim ve öğretimleri, yeteneklerinin geliştirilmesi adına çeşitli eğitimlere tabi tutuldukları, evlilik yoluyla değişen statülerine değinilmiştir. Metinde yer alan şu ifade Osmanlı Devleti’nde saray kadınlarının statüsü hakkında bilgi vermesi bakımından kayda değerdir: *“Padişah zevceliğine yükselen cariyeye “haseki”, XVIII. asırdan başlayarak “kadın-efendi” denirdi. Kadın efendiler, bir çeşit kraliçe sayılır, fakat asla imparatoriçe sayılmazdı. Tek imparatoriçe, eğer hayattaysa, padişahın annesi olan hanımdı. Buna “Valide Sultan” denirdi. Birkaç kadınefendi olduğu zaman, bunlar başkadınefendi, ikinci kadınefendi... diye anılırlar ve protokolde bu şekilde yer alırlardı.”*¹⁸ Saraydaki kadınlara yönelik bu isim tanımlamaları, Osmanlı kültüründeki dinamikleri ve bunun yanında kadınların mevki ve statülerinin yükseldiğine işaret etmektedir.¹⁹ Okuma parçasında evlilik çağındaki kadınların saray dışından itibarlı bir kimseyle evlendirilebileceği ve bu evliliğin erkek tarafına bir imtiyaz sağladığı ifade edilmiştir. Örneğin III. Murat’ın kızlarından Ayşe Sultan’ın Mısır Valisi İbrahim Paşa ile evlendirilmesi bu ifadeyi destekler niteliktedir. Bu evlilik sayesinde İbrahim Paşa’nın bulunduğu görev konumunu güçlendirdiği bunun yanında maddi anlamda refah bir dönem yaşadığını bilinmektedir.²⁰

Lise Tarih Ders Kitaplarında “Nesne Kadın”

Kadını genel olarak işaret eden ya da özel bir kadına ilişkin ortaya konulmuş olduğu belirtilmeyen yapıtlar ile kadının kendi söz hakkına gönderme yapılmaksızın “verildi”, “alındı”, “evlendirildi” gibi edilgen cümlelerin nesnesi durumunu işaret eden temalar bu kimlikle kodlanmıştır. Buna ilişkin örnekler aşağıda yer almaktadır.

- Metinlerde devletin duraklamasına neden olan gelişmeler arasında gösterilen iç isyanların çıkmasında kadın rolüne değinilmektedir. Bu isyanlardan biri Vardar Ali Paşa isyanıdır. *“Dönemin padişahı Deli İbrahim, Sivas Valisi Vardar Ali Paşa’ya haber salarak Sivas ahalisinden İbşir Paşa’nın karısını istemiş buna*

¹⁴ Emin Oktay, *Tarih III*, İstanbul: Atlas Yayınevi, 1971, 75.

¹⁵ Niyazi Aksit-Emin Oktay, *Tarih I*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1963, 106.

¹⁶ Yılmaz Öztuna, *Tarih III*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1976, 274.

¹⁷ Yılmaz Öztuna, *Tarih III*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1976, 280.

¹⁸ Yılmaz Öztuna, *Tarih Lise III*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Yayınları, 1976, 280.

¹⁹ Abdullah İslamoğlu, “Osmanlı Devleti’nde Kadınların Devlet Yönetimine Etkileri”, *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11/2 (2023), 1007.

²⁰ Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Haremde Üç Haseki Sultan*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000, 53.

karşılık Ali Paşa, nikâhlı bir kadının gönderilemeyeceğini bildirmiştir."²¹ Bu ifadelerde kadının doğrudan istenebilir bir varlık olarak konumlandırılması dikkat çekicidir.

- XII. yüzyılda Cengiz Han, Çinliler ve Harzemşahlar üzerine yaptığı seferde kendisine yardım eden İdikut'a hizmetleri karşılığı kızını vermiştir.²² Bu ifade de siyasetin şekillenmesinde ödül niteliğindeki kadın vurgusu görülmektedir.
- 1971 basımlı *Lise III tarih* ders kitabında da yer alan Rönesans konusu detaylı işlenmesine rağmen kadın imgesi, yorum yapılmaksızın, sadece Leonardo da Vinci'nin ünlü tablosu La Jokond (Mona Lisa) ve Rafael'in kadının melek figürüyle sergilendiği ünlü tablolarında yer almıştır.²³

Lise Tarih Ders Kitaplarında "Hakkı Olan Kadın"

Tarıma dayalı bir ekonomik sisteme dayanan Osmanlı Devleti'nde toprakların bir kısmı hanedan kadınlarına tahsis edilmiştir. Bu husus tarih ders kitaplarında toprak rejimi/yönetimi/idaresi gibi başlıklar altında anlatılmıştır. Osmanlı toprak sisteminde kadınların da mülkiyet hakkının olduğuna ilişkin ifadeler, çalışma için incelenen ders kitaplarından olan, Niyazi Akşit ve Emin Oktay tarafından hazırlanan *Tarih I* ders kitabında "Toprak İdaresi" başlığı altındaki konuda yer verilmiştir. Osmanlı topraklarından bir kısmının hasekilere tahsis edildiği, *Has* adı verilen senelik geliri 100.000 akçeden fazla olan bu topraklardan bir kısmının hak sahiplerinin ihtiyaçları için ayrıldığı belirtilmiştir.²⁴

Kadın haklarına ilişkin ifadelerden bir diğerine Niyazi Akşit ve Emin Oktay tarafından hazırlanan *Tarih II* isimli ders kitabında rastlanmıştır. Söz konusu ifadeler, Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan ağır çalışma şartlarına değinildiği sırada geçmiştir. Buna göre XIX. yüzyıl Avrupa'sında uzun çalışma saatleri ve kötü çalışma şartları işçilerin haklarını kullanamamalarına neden olmuş ve nihayetinde Avrupa'da uzun yıllar etkisini sürdürecektir ayaklanmalar doğmuştur. Avrupa'daki hükümetler ülkelerindeki ticaret ve endüstrilere müdahalede bulunmuşlardır. Bunlardan birisi de hamile kadınların çalıştırılmalarının yasaklanmasıdır.²⁵

Ders kitaplarında, Osmanlı hanedan kadınlarının kazandığı mülkiyet hakkı hususuna da değinilmiştir. Yılmaz Öztuna'nın hazırladığı *Tarih III* kitabında yer alan ifadeler bu hakkı yansıtmaları bakımından dikkate değerdir: "Sultanlar, yani Türk imparatorluk prensesleri, evleninceye kadar Saray'daki dairelerinde, anneleriyle beraber otururlardı. Bunların daireleri, vâlide-sultan dairesinin küçük bir örneği idi. Her sultânın hizmetinde 40 kadar cariye bulunurdu. Evlenen sultanlar Saray'dan çıkarılır, kendilerine ölünceye kadar oturmak şartıyla, Padişah tarafından bir saray verilirdi."²⁶

Lise Tarih Ders Kitaplarında "Kraliçe Kadın"

Kraliçe kadın kimliği çoğunlukla İngiltere, İspanya Kraliçeleri ya da Rus Çariçesini temsilen batılı tarihsel metinlerde işaret edilmiştir. Buna ilişkin örnekler aşağıda yer almaktadır.

- "Hitit devlet yönetiminde kraldan sonra en çok itibar gören kişi Tavananna adı verilen kraliçedir. Tavananna, kocasının ölümünden sonra dahi mevki ve unvanı korunmuştur. Kraliçenin devlet yönetimindeki bu statüsü ona daha çok dini ödevler yüklemiş ve kralın savaşta olduğu veya vâlihtin henüz küçük olduğu dönemlerde memleket işleri kraliçe tarafından yürütülmüştür. Dolayısıyla kadın kraldan sonra devletin siyasi ve idari otoritesi kabul edilmiştir."²⁷
- "Leh Kralı II. Ogüst'ün oğlu III. Ogüst, kral seçilmesine rağmen tahta çok kalamamış, Rus Çariçe Katerina bir Fransız olan Stanislas Ponyatovski'yi zorla kral seçirmiştir."²⁸
- "İngiliz tahtına geçen Mari Tudor, tekrar Katolik mezhebini etkin kılmış, 1558-1603 yılları arasında hüküm süren I. Elizabeth döneminde ise Anglikanizm tekrar resmi mezhep olmuştur."²⁹

²¹ Niyazi Akşit-Emin Oktay, *Tarih I*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1963, 105.

²² Niyazi Akşit, *Tarih II*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980, 37.

²³ Emin Oktay, *Tarih Lise III*, İstanbul: Atlas Yayınevi, 1971, 65-67.

²⁴ Niyazi Akşit-Emin Oktay, *Tarih I*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1963, 73.

²⁵ Niyazi Akşit-Emin Oktay, *Tarih II*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1963, 95.

²⁶ Yılmaz Öztuna, *Tarih III*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1976, 281.

²⁷ Niyazi Akşit-Emin Oktay, *Tarih I*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1981, 71.

²⁸ Niyazi Akşit-Emin Oktay, *Tarih II*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1963, 19-23.

²⁹ Emin Oktay, *Tarih Lise III*, İstanbul: Atlas Yayınevi, 1971, 75.

Lise Tarih Ders Kitaplarında “Siyasete Nüfuz Eden Kadın”

Çeşitli ilgileri sebebiyle yakınında bulunduğu erkek hükümdarın karar süreçlerine müdahalede bulunan, yönetime tesir eden ya da yönetim boşluğundan istifade ederek yetkisinde olmadığı halde yönetime müdahil olan kadın temaları bu kimlikle kodlanmıştır. Siyasete nüfuz etmesiyle belirleyici ya da belirgin olan saray kadınlarının bu durumları, idareye zarar verme, niteliksiz yönetime yol açma gibi açık ya da kapalı imalarla olumsuz bağlamlara oturtulmuştur.³⁰ Buna ilişkin örnekler aşağıda yer almaktadır.

- “III. Murat (1574-1595) zayıf iradeli, şahsen direktif vermekten aciz, tesir altında kalan, saraydan dışarı çıkmayan bir hükümdardı. Eğlenceye düşküdü. Zamanında devlet idaresine annesi, haseki sultanlar ve saray ağaları karışmıştı.”³¹
- Fransız İhtilali’nin henüz yayılmadığı günlerde Kral XVI. Lui tarafından Etajenero adı verilen ve asiller, rahipler ve halk temsilcilerinin bir arada olduğu meclisin toplanmasına karar verilmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu mali krize çözüm isteyen halk, yönetime müdahale niteliğindeki bir girişimde bulunarak meclisin rızası olmadan vergilerin toplanamayacağına ilişkin karara imza atmışlardır. Aynı zamanda ekonomik çöküşün sorumlularının yargılanmasına yönelik kararlar alınmış, bu sorumlulardan biri olan kraliçe Mari Antuanet İhtilal Mahkemesi huzuruna çıkarılmıştır.³²

Yukarıdaki görsel, 1963 yılında Niyazi Akşit ve Emin Oktay tarafından hazırlanarak liselerde okutulan *Tarih II* ders kitabında yer almıştır. Fransız İhtilali sırasında yaşanan gelişmelere değinilirken Fransa Kralının halkın ıslahat taleplerine olumlu yanıt vermediği hatta karısının tesiriyle Paris’e 25.000 kişilik bir yabancı kuvvet getirdiği bilgisi verilmektedir. Fransa’da Cumhuriyet’in ilan edildiği günlerde, 25 Ocak 1793’te, kral ve kraliçe idama mahkûm edilmiştir.³³ Bu ifadelerde suçlu kimliği ile yargılanan kraliçe kadın vurgusu öne çıkmaktadır.

- “Kanuni’nin, karısı ve kızının da tesiriyle, damadı Rüstem Paşa gibi halk tarafından sevilmeyen bir şahsı iktidara getirmesi de zararlı bir davranış olmuştur”.³⁴ Bu ifadeler devlet idaresi üzerinde kadınların tesiri bulunduğuna işaret etmektedir.

³⁰ Osmanlı Devleti’nin harem teşkilatında padişahın çocuk sahibi olduğu kadınlar arasında çekişmeler yaşanmış ve bu mücadele Osmanlı siyasetini derinden etkileyerek yönetim kalitesinin düşerek Devleti zayıflamaya kadar götürmüştür. Çağatay Uluçay, *Padişahın Kadınları ve Kızları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992, 59. 1960-1980 yılları arasında incelenen tarih ders kitaplarında olduğu gibi 1930’lardaki ders kitapları da benzer ifadelerle yer vermiştir. Bunlardan birisi Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’nin Tarih III isimli ders kitabıdır. Kitabın Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı-Türk Tarihi başlıklı bölümünde şu ifadeler yer almıştır: *Süleyman ihtiyarladıkça saray kadınlarının nüfuzuna kapılır olmuştu. Ezcümle Rus esirlerinden güzelliği ve zekâsı ile Süleyman’ı teshir eden ve şehzade Beyazıd ve Selim’in annesi olan Hürrem Sultan, padişah üzerinde en ziyade nüfuzlu olanlardandı. Türk padişahının pek sevgilisi olan bu Rus kadını, oğlu Bayazıd’ın tahta geçirebilmek için, büyük şehzade Mustafa’yı öldürmüştü. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti-Tarih III: Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı-Türk Tarihi*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1931, 51.

³¹ Niyazi Akşit-Emin Oktay, *Tarih I*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1963, 95-96.

³² İsmet Giritli, “Fransız İhtilali ve Etkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 5/15, (1989), 540.

³³ Niyazi Akşit-Emin Oktay, *Tarih II*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1963, 8-40.

³⁴ Yılmaz Öztuna, *Tarih III*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1976, 94.

Lise Tarih Ders Kitaplarında “Karakteriyile Kadın”

- Gilgamiş Destanında geçen Sümerlilere ait atasözlerinden birisi şöyledir: “*Evde huzursuz bir kadın, cinlerden fenadır.*”³⁵ Bu ifadeler ile kadın huzurunun ev halinin genel iyiliği ile doğrudan ilişkili olduğu yönünde bir betimleme yapılmıştır.
- 1877-1878 yıllarında cereyan eden ve 93 Harbi olarak da anılan Osmanlı-Rus Savaşı söz konusu üniteye ele alınan konular arasında olup Rusların Ardahan ve Kars’ı zapt ederek Erzurum’a kadar ilerledikleri belirtilen kısımda kadınlı erkekli tüm Erzurum halkının büyük bir kahramanlık örneği sergileyerek Rusları geri çekilmek zorunda bıraktıklarından bahsedilmiştir.³⁶
- “*Kraliçe Mari Antuvanet mağrur, güzel ve çok hoppa bir kadındı. Kral ise beceriksiz ve aciz bir kimseydi. Onun için memleket kraliçenin keyif ve arzusuna kalmıştı.*”³⁷

Lise Tarih Ders Kitaplarında “Güzel Kadın”

Lise I ders kitaplarında, görsel sanatlar bağlamında, resmedilen kadına yönelik estetik vurgular ya da önemli kadınların görseelliğine ilişkin metinlerin güzel kadın kimliğine işaret ettiği görülmüştür. Buna ilişkin örnekler aşağıda yer almaktadır.

- Lise I tarih ders kitabının birinci ünitesinde işlenen “Rönesans” konusuna ilişkin bir görsel materyal, Leonardo da Vinci’nin ünlü resmi, La Jokont diğer adıyla Mona Lisa’dır. Resimde bir kadın portesi yer almış olup ders kitabında kadının manalı bir tebessüme sahip olduğu ve ellerinin harikulade güzelliği vurgulanmıştır.³⁸
- İlk Türk devletlerinde kadın imgesine rastlanan alan destanlar olup bunlardan birisi Oğuz Destanı’dır. Destanda Oğuz’un ibadet yaptığı sırada yaşanan şöyle bir gelişme olur: “*Birdenbire ortalık karardı. Gökten mavi bir ışık düştü, güneşten ve aydan daha parlaktı. Oğuz ona karşı gitti. Bu ışığın ortasında tek başına bir kız oturuyordu. Çok güzeldi; başında kutup yıldızı gibi yanan parlak bir işaret vardı. O kadar güzeldi ki gülünce mavi gök de gülüyor, ağlayınca mavi gök de ağlıyordu.*”³⁹
- “*Rus ordusu bu halde iken Petro’yu bu tehlikeden sonraları karısı olan Katerina adlı güzel bir kadın kurtardı. Katerina, baltacı Mehmet Paşa’ya elçiler göndererek barış istedi. Ona kıymetli hediyeler sundu. Paşanın maiyetindeki adamları parayla elde ederek Baltacı’yı barışa razı etti. Bu anlatılarda güzelliğini kullanarak politik etki oluşturan kadın, vurgusu öne çıkmaktadır.*”⁴⁰
- “*Padişah zevcesi olmak üzere hazırlanan cariyeler, küçük çocukken Saray’a alınırdı. Kusursuz güzel olmaları şarttı.*”⁴¹

Lise Tarih Ders Kitaplarında “Anne Kadın”

Lise I, II ve III tarih ders kitaplarında “Anne Kadın”, özellikle oğlunun taht üzerindeki hakkını koruma çabalarıyla öne çıkmıştır. Buna ilişkin örnekler aşağıda yer almaktadır.

³⁵ Niyazi Akşit- Emin Oktay, *Lise I Tarih*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1981, 56.

³⁶ Niyazi Akşit-Emin Oktay, *Tarih II*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1963, 133.

³⁷ Emin Oktay, *Tarih Lise III*, İstanbul: Atlas Yayınevi, 1971, 212.

³⁸ Niyazi Akşit-Emin Oktay, *Tarih I*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1963, 25

³⁹ Niyazi Akşit, *Tarih II*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980, 42.

⁴⁰ Emin Oktay, *Tarih Lise III*, İstanbul: Atlas Yayınevi, 1971, 169.

⁴¹ Yılmaz Öztuna, *Tarih III*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1976, 280.

- Yükselme Dönemi'nde, 1520-1566 yıllarında, hüküm süren Kanuni Sultan Süleyman zamanında Macaristan Osmanlı topraklarına katılmıştır. Kitapta Macaristan'da gerçekleşecek olan taht değişikliğine ilişkin şu ifadeler geçmektedir: “Eski Macar Kralı Yanoş’un yerine henüz küçük bir yaşta olan Sigismund’un geçmesi için çocuğun annesi Kraliçe İzabella Kanuni’ye elçi göndererek Macar Krallığı’nın oğluna verilmesini rica etti.”⁴²
- İlk Türk devletlerine ilişkin genel değerlendirmelerin yapıldığı Müslümanlıktan Önce Türk Uygarlıkları ve Kültürü başlığı altında devlet örgütü başlığı yer almış, bu kısımda devlet başkanı olan hakanın ölümünden sonra yerine geçecek kişi için belirlenen kriterlerden biri adayın annesinin asil bir aileden gelmiş olmasıdır.⁴³
- “Tek imparatoriçe, eğer hayattaysa, padişahın annesi olan hanımdı; buna “vâlîde sultan” denirdi.”⁴⁴

Lise Tarih Ders Kitaplarında “Kutsal Kadın”

Kutsal kadın kimliği çoğunlukla dine ilişkin temaların sanatsal yapıtlara konu edilmesi yolu ile Meryem Ana ya da melekler olarak işaret edilmiştir. Buna ilişkin örnekler aşağıda yer almaktadır.

- Niyazi Akşit ve Emin Oktay tarafından hazırlanan *Tarih I* isimli ders kitabında yer alan Orta Çağ'a ait bu tabloda, Meryem ana, çocuklar ve melekler ile birlikte resmedilmiştir. Çağa damgasına vuran felsefe ve inanış biçimlerinin resim sanatına ilham olduğu dikkate alındığında, söz konusu tabloda, kadının (Meryem) dini bir figür olması sebebiyle bu tabloda yer aldığı düşünülmektedir. Kutsal kadın kimliği öne çıkmaktadır.⁴⁵
- Rönesans konusu detaylı işlenmesine rağmen kadın imgesi yorum yapılmaksızın sadece Leonardo da Vinci'nin ünlü tablosu La Jokond (Mona Lisa) ve Rafael'in kadının melek figürüyle sergilendiği ünlü tablolarında yer almıştır.⁴⁶

İlk Çağa ilişkin bilgilerin yer aldığı metinlerde tanrıça kutsal kadın kimliklerinin işaret edildiği gözlemlenmiştir. Buna ilişkin örnekler aşağıda yer almaktadır.

- “Çok tanrılı dine sahip Hititlerin en büyük tanrısı bir kadın olan Arinna’dır. Güneş tanrıçası Arinna, krallarının atanmaları ve haklarının korunması ile savaşların idaresi başta olmak üzere büyük yetkilere sahiptir.”⁴⁷
- “Ege bölgesindeki uygarlıklardan birisi Giritliler tarafından kurulmuştur. Giritlilerde dini hayat hakkında bilgi verilirken tanrıların insan şeklinde ve çoğunun kadın tanrı oldukları ifade edilmiştir. Tanrıçalardan biri dağların ve hayvanların hâkimi olarak tasvir edilmiş, diğeri elinde yılanlar tutar şekilde gösterilmiştir.”⁴⁸

⁴² Niyazi Akşit-Emin Oktay, *Tarih I*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1963, 67-68.

⁴³ Niyazi Akşit, *Tarih II*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980, 38.

⁴⁴ Yılmaz Öztuna, *Tarih III*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1976, 280.

⁴⁵ Niyazi Akşit-Emin Oktay, *Tarih I*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1963, 14; Joseph Polzer, “Concerning the Chronology of Cimabue’s Oeuvre and the Origin Of Pictorial Depth in Italian Painting of the Later Middle Ages”, *Zograf*, 29, (2002), 119-120.

⁴⁶ Emin Oktay, *Tarih Lise III*, İstanbul: Atlas Yayınevi, 1971, 65-67.

⁴⁷ Niyazi Akşit- Emin Oktay, *Lise I Tarih*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1981, 73.

⁴⁸ Niyazi Akşit- Emin Oktay, *Lise I Tarih*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1981, 124.

Sonuç

1960-1980 yılları arasında okutulan altı lise tarih ders kitabı üzerinde, kadın görünümlerine ilişkin çıkartılan 10 ayrı tema üzerinde toplamda 165 kodlamanın yapıldığı çalışmada, söz konusu kitaplarda kadına çok az yer verildiği; yer verildiği durumlarda ise kadının çoğunlukla edilgen konumda olduğu ve bu geçişlerde çoğunlukla cinsiyet rolleri ile nitelendirildiği hem benzeri başkaca yürütülmüş çalışma bulgu ve sonuçlarıyla benzerlik göstermekte, hem de bu araştırmancının öngörülerini boşa çıkarmamaktadır.

Tarihteki kadının yeri ve konumundan ziyade tarih ders kitaplarındaki kadının görünümünü ortaya koymanın amaçlandığı bu çalışmada, kadının tarihteki gerçek durumunun tarih ders kitaplarında ne ölçüde gerçekçi yansıtılmış olduğu sorusu sorulmamıştır. Hiç kuşkusuz toplumsal cinsiyetin tarihselliği bağlamında bakıldığında, daha gerçekçi tarih anlatımlarının toplumsal cinsiyet üretimini daha da azaltacağı iddia edilememektedir. Ancak en azından “tarihte kadın da varmış” algısına yol açacak düzeyde yalnızca siyasi tarih anlatmak yerine sosyal ve kültürel bağlamlara yer açarak işleyen, üreten, savaştan, hayatta kalmaya çalışan vb. kadın görünümleri de ders kitaplarına yansıtılabilir. Bu açıdan “tarihte hem kadın hem erkek vardı ama kitapta kadın yok” şaşkınlığının sebepleri ve giderilme yolları adına araştırmalar yürütülmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Tarih ders kitaplarında toplumun geneli ve gündelik hayata ilişkin anlatımlar, aynı zamanda bütünlüklü bir tarih eğitiminin gereği olarak yer verilmesi gerekli alanlardır. 1960-1980 yılları arasında okutulan kitapların bütünlüğü içerisinde bu tür konulara yer verilmemiş olması, ders alan öğrencilerin tarihsel bilgileri bağlamdan kopuk bir şekilde edinmesine yol açmıştır. Kadın görünümü bu bağlamdan kopuk bir şekilde verildiği için normalin bu olduğu algısına yol açtığı düşünülmektedir.

Kadın, tarih ders kitaplarında az sayıda yer alışıyla bile ikinci planda, cinsiyet rollerinde, edilgen mahiyettedir. Bu çalışmada kullanılan tematik kodlarda da bu cinsiyetçi roller ya da nesneleştirilmiş mahiyet ortadadır. Ülkeyi yöneten, tam yetkili kadın teması çıkartıldığında kalan tüm kimlikler kadını figüran konumuna getirmiştir. Anne ya da eş kadın vardır, nesne kadın, siyasete nüfuz eden kadın vardır, hatta kutsal kadın ya da tanrıça kadın vardır, ama “insan kadın” yoktur. Elbette tarih, olduğu gibi aktarılmalıdır. Ancak müfredat oluşturma ve ders kitabı yazımında, konu ve anlatım dili seçmek suretiyle cinsiyetçi ifadelerin ve bağlamların ne şekilde azaltılabileceği ya da kaldırılabilmesi üzerine gerekli uğraşlar ortaya konulmalıdır.

Tarih ders kitaplarında kadın betimlemelerinin ilgili ders kitaplarının hazırlanma döneminin siyasi ve toplumsal karakteristikleri (darbeler, iktidar değişimleri vb.) ile ilişkili olarak ele alan çalışmaların yapılması, farklı perspektiflerin konuya yönelik bakış açılarını ortaya çıkarması bakımından önemlidir.

Konuya ilişkin çalışmaların bir arada incelenerek tarih ders kitaplarındaki kadın görünümünün değişiminin izlenmesi şeklinde yürütülmesi, özellikle de geri bildirim sağlanması açısından sonraki dönemler için gerekli görülmektedir.

Kadın görünümünün değişimi hakkında Pamuk ve Muç'un (2021) “Women’s Gender Roles in History Textbooks in Turkey” isimli çalışmasında ulus-devlet modelinin hayata geçmesiyle birlikte kamusal alanın öznesi olarak kadınlara vurgu yapıldığı ve önceki dönemlerden farklı olarak yeni bir kadın imajının ortaya çıktığı, kadına verilen hak ve görevlerde modernliğin vurgulandığını, bu bağlamda 12. Sınıf tarih ders kitabında ilk kadın vali ve ilk kadın başbakan şeklinde kadının kamusal rollerine vurgu yapıldığı belirtilmektedir. Söz konusu bulgu benzer çalışmalarda tarih ders kitaplarındaki kadın betimlemesine ilişkin rastlanmış olan yegâne olumlayıcı bulgudur. Burada önemle belirtilmesi gereken nokta, son 20 yıla ilişkin tarih ders kitaplarında kadının nasıl betimlendiğini araştıran çalışmaların sonuçları (“Tarih Ders Kitaplarında Kadın Araştırmaları” başlıklı tabloda da görüldüğü üzere) genel olarak ele alındığında, bu çalışmada incelenen 1960-1980 dönemi kitaplarından bugünün kitaplarına gelişti, istenen düzeyde bir gelişme sağlanmadığı rahatlıkla ifade edilebilir.

Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA**Telif Eserler**

Alpargu, Mehmet, Çelik, Hülya, "Türkiye'de Güncel Tarih Ders Kitaplarında Kadın Tarihinin Yeri", *International Online Journal of Educational Sciences*, 8/2 (2016), 131- 144.

Başoğlu, Nurhan, *Lise Tarih Ders Kitaplarında Kadının Görünmezliği, Orta Asya Türk Kadın Tarihi*, İstanbul: Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996.

Can, Sevim, "Tarih Ders Kitaplarında Kadının Görünen Yüzü", *Sakarya Üniversitesi Uluslararası- Disiplinler arası Kadın Çalışmaları Kongresi 5-7 Mart 2009, Kongre Bildirileri*, Cilt:2, Sakarya, 2009, 281-290.

Creswell, John, W. *Research Design, Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*, SAGE Publications, 2014.

Çakır, Serpil, "Tarih İçinde Görünürlükten, Kadınların Tarihine: Türkiye'de Kadın Tarihi Yazmak", *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, İstanbul: Sel Yayıncılık, İstanbul 1996.

Çelik, Hülya, "Tarih Ders Kitabı Araştırmalarına Kısa Bir Bakış", *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5/2 (2020), 565-586.

Çencen, Namık "1933'ten Günümüze Lise Tarih Ders Kitaplarında Salgın Hastalıkların İşlenişine Genel Bir Bakış", *Milli Eğitim Dergisi*, 49/1 (2020), 919-946.

Ebru Demircioğlu, *10. ve 11. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Yer Alan Görseller ve Metinlerde Toplumsal Cinsiyet Temsiliyle İlgili Tarih Öğretmenlerinin Görüşleri (Trabzon Örneği)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2014.

Giritli, İsmet, "Fransız İhtilali ve Etkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 5/15 (1989), 539-550.

Gündüz, Mehmet, *Türkiye'de Ders Kitabı Tarihi*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Yayınları, 2023.

İslamoğlu, Abdullah, "Osmanlı Devleti'nde Kadınların Devlet Yönetimine Etkileri", *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11/2 (2023), 1001-1020.

Köse, Meliha, "Tarih Ders Kitaplarında Kadın Hatıratlarının Kullanılması", *Tarih Okulu Dergisi*, 27 (2016), 595-617.

Mills, Christine Elizabeth, *The Portrayal of Women in History Textbooks*, San Bernardino: California State University, 1994.

Öztuna, Yılmaz, *Osmanlı Hareminded Üç Haseki Sultan*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000.

Pamuk, Akif, Muç, Köksal, "Women's Gender Roles in History Textbooks in Turkey", *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 8/2 (2021), 133-147.

Polzer, Joseph, "Concerning the Chronology of Cimabue's Oeuvre and the Origin of Pictorial Depth in Italian Painting of the Later Middle Ages", *Zograf*, 29 (2002), 119-120.

Scott David, Morrison, Marlene, *Key Ideas in Educational Research*, London: Continuum Press, 2005.

Şahin, Melis Akay, Açıkalin, Mehmet, "Türkiye'deki Ortaöğretim Tarih ve Sosyal Bilimler Ders Kitaplarında Kadın Şahsiyetler", *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 6/1 (2023), 92-122.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti-Tarih III: Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı-Türk Tarihi, İstanbul: Devlet Matbaası, 1931.

Yıldırım, Ali, Şimşek, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin yayıncılık, 2004.

İncelenen Lise I, II, III Ders Kitapları

Akşit, Niyazi, Oktay, Emin, *Tarih I*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1963.

Akşit, Niyazi, Oktay, Emin, *Tarih Lise I*, İstanbul: Remzi Kitapevi, İstanbul 1981.

Akşit, Niyazi, Oktay, Emin, *Tarih II*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1963.

Akşit, Niyazi, *Tarih II*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980.

Oktay, Emin, *Tarih Lise III*, İstanbul: Atlas Yayınevi, 1971.

Öztuna, Yılmaz, *Tarih III*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1976.

